

Christendom en slavernij, vanuit het perspectief van (nakomelingen van) tot slaafgemaakte Afrikanen

Door: dr. Duncan Wielzen
Museum Catharijne Convent

Inleiding

Hoe komen wij tot gedegen kennis van de geschiedenis? Kennis van, met name de Nederlandse geschiedenis, over de relatie tussen christendom en slavernij in de voormalige koloniën. Het antwoord ligt, wat mij betreft, in multiperspectiviteit.

Hoe kijk je naar historische feiten? In hoeverre is daarbij sprake van neutraliteit? Of is de interpretatie en voorstelling van feiten niet eerder subjectief? En geldt dat niet voor alle historische bronnen, zowel geschreven als orale? Want, hoe iets wordt overgeleverd is vooral gekleurd door de overbrenger.

Multiperspectiviteit helpt ons om historische feiten vanuit verschillende perspectieven te belichten. Het helpt ons het perspectief van een ander beter te begrijpen. Daarmee vergroot het begrip, empathie en inlevingsvermogen voor de ander.

Zo kunnen wij vanuit het perspectief van tot slaafgemaakte Afrikanen afzonderlijk kijken naar het slavernijverleden in de voormalige Nederlandse koloniën. Voor deze bijdrage zal ik mij beperken tot Suriname, en baseer ik mij grotendeels op het onderzoek van Harold Jap A Joe (2024), *Kruis en Kalebas: een historisch-sociologische verhandeling*.

Christendom

Overall waar zendelingen en missionarissen het christelijk geloof zijn gaan verkondigen ontstond er een christendom die zich min of meer aanpaste aan de lokale culturen waarin die verkondiging plaatsvond. Historische bronnen laten zien dat het christendom in West Afrika en West Centraal Afrika, en dan voornamelijk in de koninkrijken Kongo en Angola, reeds in de 16e en 17e eeuw was geïncultureerd. D.w.z. aangepast aan de eigen cultuur van de Afrikaanse mens. En in de 2e helft van de 20ste eeuw was de Zairese ritus (de liturgische vorm van eredienst) hét toonbeeld van liturgische inculturatie binnen de Rooms-Katholieke kerk.

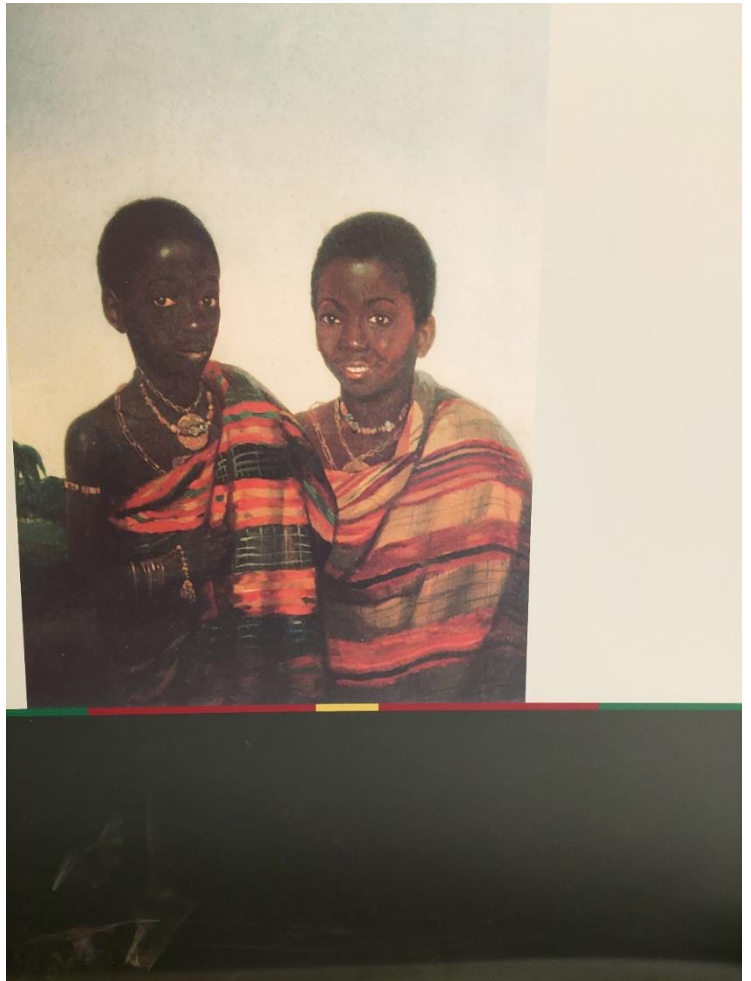

Paus Franciscus vierde op 1 december 2019 de eucharistie met de Congolese gemeenschap van Rome in de Sint-Pieter. Dit deed hij volgens de Zairese ritus waar zang en dans een bijzondere plaats innemen.

Deze dynamiek van een christendom die zich aanpast aan lokale culturen en tradities heeft zich ook voorgedaan tijdens het slavernijverleden in Suriname. Moravische zendelingen waren de eersten die in Suriname het christendom onder de Afrikaanse Surinamers (marrons en tot slaafgemaakten) verspreiden.

De acceptatie van het christendom ging niet zonder slag of stoot. Aanvankelijk gebeurde dat uiterst moeizaam, omdat het vooral botste en op gespannen voet stond met de eigen Afrikaanse cultuur. Dat was niet alleen in Suriname het geval, ook in Ghana bij de Ashanti's, halverwege de 19^e eeuw. Daar verzette de Ashanti koning zich tegen het Europees christendom, zoals tot uitdrukking komt in het verhaal over de Ashanti prinses Kwasi Boachi (1827-1904) en Kwame Poko (1827-1850), te zien bij de reizende tentoonstelling Kerken & Slavernij; een productie van Stichting HVSV - Heilzame Verwerking Slavernijverleden.

Wat Suriname betreft zijn de marrons en tot slaaf gemaakte Afrikanen pas in de laatste 30 jaar voor de 'afschaffing' van de slavernij in 1863 massaal overgegaan tot het christendom. Daarbij waren zowel pragmatische als minder pragmatische motieven van belang.

Geschilderd in 1837 door J.L. Cornet in opdracht van de Leidse hoogleraar Jan van de der Hoeve.

Pragmatische motieven

- Toegang tot onderwijs: de zendelingen gaven les in lezen en schrijven. De marrons daarentegen hadden belang bij, niet zozeer de godsdienst, maar het onderwijs dat daarmee gepaard ging.
- Ruimte voor het eigen (voorouder) geloof: voor de marrons was de vrijheid om te leven naar eigen inzicht, zonder bemoeienis van het koloniaal of kerkelijk gezag van groot belang. Acceptatie van het christendom zorgde ervoor dat zij met rust werden gelaten om het eigen geloof, al dan niet clandestien, te kunnen blijven praktiseren.

Minder pragmatische motieven blijken volgens het onderzoek van Jap A Joe (2024) de doorslag te hebben gegeven voor de massale overgang naar of acceptatie van het christendom. Wat marrons en tot slaafgemaakten accepteerden was een christendom waaraan een Afrikaanse of Afro-Surinaamse wereldbeeld ten grondslag lag. Daarbij speelden de helpers en helpsters die de zendelingen onder de Afro-Surinaamse bevolking rekruteerden een voorname rol.

De rol van de help(st)ers

De positie van de helpsters: "zij traden op als intermediair tussen zendelingen en hun achterban, kenden de gemeenteleden persoonlijk en waren veel beter dan de zendelingen op de hoogte van de lichamelijke en geestelijke noden waarin zij verkeerden (Lenders, 1996:273 in Jap A Joe 2024:124)." Hun kennis van de inheemse taal zorgde ervoor dat zij voor zowel zendelingen als de eigen achterban als hermeneuten van het christelijk geloof fungeerden. Dat geloof

interpreteerden en vertaalden zij op een manier die voor hun achterban begrijpelijk en aanvaardbaar was. De receptie van het christendom vond dus plaats op grond van een Afrikaans of Afro-Surinaams wereldbeeld.

Zo staat bijvoorbeeld in het Leri-Boekoe – boekjes voor het godsdienstonderwijs in het Sranan – van 1838 “dat de schepping uitgaat van *Masra Gado*, die een ‘*gran Gado, wan gran Jeje*’ is. ‘*Da fasi vo hem tan leki wan winti*’. (Vertaling: Een grote God, en grote Geest. Zijn wijze van doen is als een winti – een geest die opgeroepen wordt en de mens tot extase brengt).” En verder staat er dat “Engelen zijn geschapen door Jezus Christus. Zij zijn dienaren van hem” om de gelovigen bij te staan (Jap A Joe 2024:129-130).

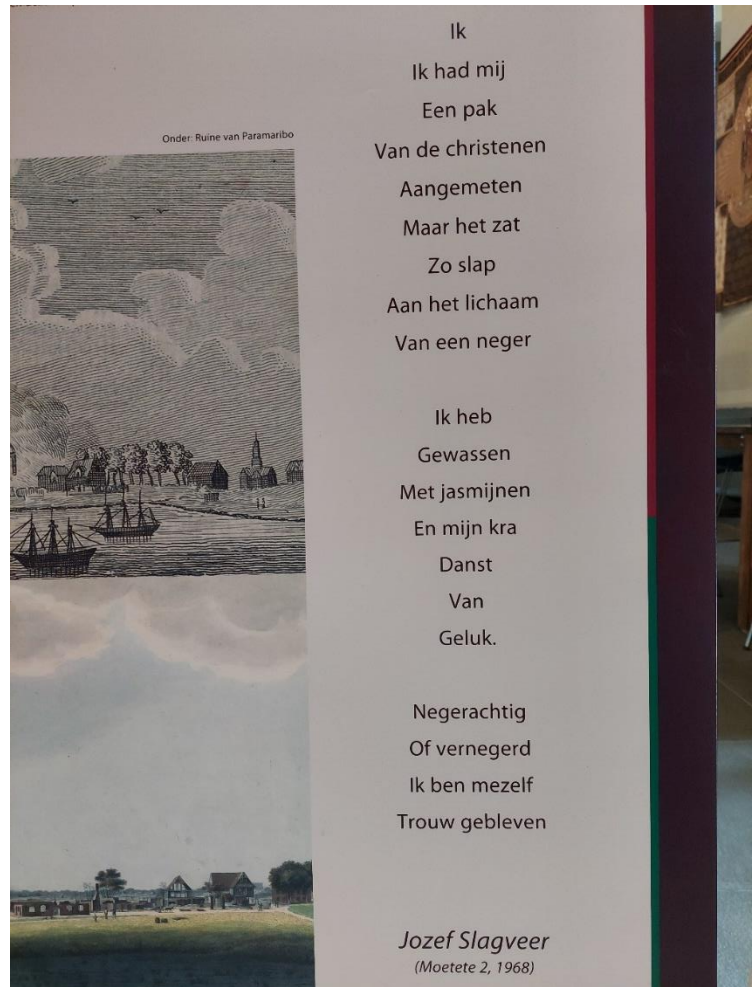
Deze uitleg leunt sterk aan tegen een Afrikaanse kosmologie die uitgaat van een Opper God en lagere goden en geesten die Hem ter hulp zijn.

Hoe tegen het doopsel werd aangekeken, of hoe dat werd vertaald, gebeurde eveneens op een wijze die voor de Afro-Surinamer herkenbaar was. Zowel de zendelingen als hun help(st)ers leerden dat “de doop die door Jezus Christus is ingesteld, een bad (is) dat ons reinigt van ongerechtigheid door het bloed van Jezus” (Zamuël 1997:85). De marrons en de tot slaafgemaakte Afro-Surinamers konden volledig instemmen met deze schoonwassende werking van het bloed. Die uitleg weerspiegelde de reinigende werking van hun rituele bewassingen, zoals verwoord in het gedicht van Jozef Slagveer hiernaast: “*Ik heb gewassen, met jasmijnen, en mijn kra danst van geluk.*” (Foto van paneel uit reizende tentoonstelling *Kerken & Slavernij*).

Dat sommige help(st)ers eigen rituele standpunten innamen, onafhankelijk van zendelingen laat Lenders (1996:275, noot 340) zien met

verwijzing naar Henriette Susanna, een vrouw die hoog in aanzien stond bij de Hernhutter zendelingen. Zij had jarenlang haar winti praktijken voor de zendelingen geheim weten te houden. Toen zij langdurig ziek werd en geen adequate hulp vond bij doctoren in de stad, nam zij haar toevlucht tot de winti-religie. Wanneer de zendelingen hierachter komen proberen zij haar tot inkeer en schuldbekenenis te bewegen. Ze bekende haar ‘zonde’ maar toonde geen berouw. Vervolgens trad ze uit de kerk en werd lid van de Hervormde Kerk. Desondanks bleef ze vanuit háár interpretatie van het christelijk geloof wintirituelen praktiseren. Daarmee gaf zij blijk van een *agency* om voor haar eigen welbevinden op te komen en zich niet te laten onderdrukken door een opgelegd Europees christendom.

Uit onderzoek van Van Lier in de jaren 40 onder winti religieuze specialisten, blijkt dat zij geen noemenswaardige spanning ervaren tussen christendom en de Afro-Surinaamse godsdienst. Ze zien beide als complementair aan elkaar. Het standpunt van die religieuze specialisten

verwoordde Van Lier als volgt: “God is oppermachtig en heeft immers alles in handen; hij heeft de winti’s in de wereld geplaatst, die er immers zonder zijn wil niet kunnen zijn (Van Lier, 1983:60/61).” Zes van de zeven religieuze specialisten waren lidmaat van de EBG-kerk, onder wie vijf betrokken kerkgangers en één van hen zelfs een *ston futu* (steunpilaar), een zeer actief gemeentelid.

Volgens Lamur (1985:33/34) handhaafden de tot slaafgemaakten het eigen religieuze systeem en traden er geen radicale veranderingen in hun religie op, ook niet als gevolg van kerstening (zie ter illustratie, Trefossa’s gedicht uit 1969 hiernaast).

Er is sprake van een zekere continuïteit van het Afrikaanse wereldbeeld, zelfs bij de meest rotsvaste kerkgangers. Een voorbeeld hiervan is Johannes King (1830-1898), een van de

voornaamste EBG evangelisten uit de koloniale periode. Aan de basis van zijn verkondiging van het evangelie lagen zijn dromen en visioenen waarin God tot hem sprak. Toen de Duitse zendelingen hem hierop aanspraken en aanspoorden om enkel vanuit de Bijbel te prediken, nam zijn invloed zienderogen af. Je kunt stellen dat zijn gehoor minder herkenning vond in zijn boodschap. Het raakte a.h.w. los van hun Afrikaans wereldbeeld.

De inzet van help(st)ers en evangelisten als King, die de catechese en evangelisatie in het Sranan deden heeft bijgedragen aan de interpretatie van het christendom op basis van een Afro-Surinaams wereldbeeld. Hierdoor is er volgens Jap A Joe (2024) een Afro-Surinaams christendom ontstaan.

Conclusie

Het christendom dat de marrons en de tot slaafgemaakte Afro-Surinamers massaal omarmden tijdens de laatste drie decennia vóór de ‘afschaffing’ van de slavernij in 1863, was er één dat zich had ‘bekeerd’ tot hun wereldbeeld. Het Europees christendom dat hen in zekere zin werd opgelegd, werd niet *rucglichtlose* aanvaard; het werd in een geïncultureerde vorm aangenomen. Met behulp van Afro-Surinaamse help(st)ers werd dat christendom geherinterpreteerd en voorzien van een onderliggend Afrikaans, of Afro-Surinaams wereldbeeld. Of in de woorden van de Amerikaanse historicus Eugene Genovese: The enslaved Africans “reshaped the Christianity they had embraced; they conquered the religion of those who had conquered them (Genovese, 1976:212).”

